

ارتباط نهج البلاغه با قرآن

دکتر مجید معارف
مؤلف: دکتر حامد شریعتی نیاسر

تهران

۱۳۹۵

الهیات (علوم قرآن و حدیث) ۶۱

سرشناسه: معارف، مجید، ۱۳۳۲-
عنوان قرارداد: نهج البلاغه. شرح
عنوان و نام پدیدآور: ارتباط نهج البلاغه با قرآن / مجید معارف، حامد شریعتی نیاسر
مشخصات نشر: تهران: بنیاد نهج البلاغه؛ سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها
(سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری: دوازده، ۳۶۸ ص.
فروست: انتشارات بنیاد نهج البلاغه؛ ۱۶۸. «سمت»؛ ۱۹۸۸. الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۶۱.
شابک: ۳-۵۲-۵۰۷۶-۶۰۰-۹۷۸-۱۷۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت پشت جلد به انگلیسی: Majid Maaref, Hamed Shariati Niyasar. The Relationship of Nahjolbalaghe with the Quran.
یادداشت: کتبنامه: ص. ۳۲۳-۳۳۹.
داشت: نمایه.
موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه — نقد و تفسیر
موضوع: علوم اسلامی، ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه — جنبه های
قرآنی
شناسه افزودن: شریعتی، حامد، ۱۳۵۳-
شناسه افزوده: بنیاد نهج البلاغه
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه
علوم انسانی.
رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۶۵۰/۰۴۲۰/۳ BP
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۹۳۷۲۰

ارتباط نهج البلاغه با قرآن

دکتر مجید معارف (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران) و دکتر حامد شریعتی نیاسر (عضو هیئت علمی
دانشگاه علوم قرآن و حدیث)
بنیاد نهج البلاغه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه
علوم انسانی
ویراستار: مریم ربانی
چاپ اول: پاییز ۱۳۹۵
تعداد: ۱۰۰۰
حروفچینی: سمت
محل چاپ: چاپخانه احمدی
قیمت: ۱۷۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده گان و عوامل توزیع مجاز
به تغییر آن نیستند.

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران، نشر یا پخش یا
عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۱۰۷ و ۱۰۹، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر:
www.samt.ac.ir info@samt.ac.ir ۶۶۴۰۵۶۷۸ مراکز
تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، کوچه شهید بهمن محمودی، کوچه اسکویی، بنیاد
نهج البلاغه. تلفن: ۲۲۷۱۰۴۷۹، نمابر: ۲۲۷۵۵۵۰۱. www.nahjolbalagheh.org

پیام پژوهش

بی تردید یکی از بنیادی‌ترین اهداف کانون‌ها و مراکز تحقیقاتی، تقویت توان علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است که استعدادهای برگزیده را در خود گرد آوردند. رداختن بنیادهای علمی به این قشر تخصصی جامعه و تولید فراورده‌های پژوهشی به‌ای استناد دانشجویان، سزآمدترین تلاش این مؤسسات است. دانشگاه‌ها نیز برای جبران کمبودهای موجود علمی در مراکز گوناگون، همواره باید نویافته‌های خود را به‌راستی‌ر این کانون‌ها قرار دهند، تا با فراهم آمدن زمینه‌های این پیوند پایای دوسویه، ده‌ها رستایش پربار در پی آید و از این رهگذر، جنبه‌های نظری و دستاوردهای کاربرد، عدم نمایان شود.

یکی از مصادیق برکت‌خیز این دوستد پژوهشگرانه، در حوزه علوم انسانی، همکاری سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و بنیاد نهج‌البلاغه است که اینک اولین کار مشترک خود را با انتشار کتاب *ارتباط نهج‌البلاغه با قرآن* به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته علوم و معارف نهج‌البلاغه در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع کمک درسی «رابطه نهج‌البلاغه با قرآن» تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۷	فصل اول: مبانی ارتباط نهج البلاغه با قرآن
۷	۱-۱ درآ
۸	۱-۲ شالوده ها، ارتباط نهج البلاغه با قرآن
۸	۱-۲-۱ مبانی عام ارتباط نهج البلاغه با قرآن
۹	۱-۲-۱-۱ معیشت، ان و سرت و جدایی ناپذیری آن دو از یکدیگر
۱۰	۱-۲-۱-۲ برخورداری از امام امت
۱۱	۱-۲-۲ مبانی خاص ارتباط نهج البلاغه با قرآن
۱۱	۱-۲-۲-۱ شخصیت و دانش قرآنی امام علی (ع)
۱۲	۱-۲-۲-۲ امام علی (ع) به عنوان نفس پیامبر (ص)
۱۳	۱-۲-۲-۳ امام علی (ع) تربیت شده پیامبر (ص)
۱۳	۱-۲-۲-۴ امام علی (ع) شاگرد خاص پیامبر اکرم (ص)
۱۴	چکیده
۱۵	فصل دوم: ارتباط قرآن و اهل بیت (ع) در حدیث ثقلین
۱۵	۲-۱ درآمد
۱۵	۲-۲ جایگاه کلام پیامبر (ص) نسبت به قرآن
۱۷	۲-۲-۱ حدیث ثقلین
۱۸	۲-۲-۱-۱ منابع حدیث ثقلین
۱۹	۲-۲-۱-۲ مواقف صدور حدیث ثقلین
۲۲	۲-۲-۱-۳ فقه الحدیث روایت ثقلین
۲۳	۲-۲-۱-۴ مصادیق اهل بیت علیهم السلام
۲۵	چکیده

۲۷	فصل سوم: علم اهل بیت علیهم السلام
۲۷	۳-۱ درآمد
۲۸	۳-۲ دوره های علم امام
۲۸	۳-۲-۱ علم امام (ع) قبل از امامت (اکتساب ویژه)
۲۹	۳-۲-۲ علم امام (ع) بعد از امامت
۳۰	۳-۲-۲-۱ وراثت
۳۲	۳-۲-۲-۲ اعطاء و القا
۳۴	۳-۲-۲-۳ تحدیث
۳۶	۳-۳ شیخ و ریزه امام علی (ع)
۴۵	۳-۱-۱ چگونگی حفظ آموخته ها
۴۷	۳-۱-۱ حافظه
۴۹	۳-۳-۲ ثابت
۵۱	چکیده
۵۲	فصل چهارم: جایگاه قرآن و نهج البلاغه
۵۲	۴-۱ درآمد
۵۴	۴-۲ اوصاف قرآن در نهج البلاغه
۵۴	۴-۲-۱ اوصاف ناظر به ویژگی اعجاز قرآن کریم
۵۵	۴-۲-۱-۱ اختلاف ناپذیری قرآن
۵۶	۴-۲-۱-۲ جامعیت و جاودانگی
۵۸	۴-۲-۱-۳ اخبار از غیب
۵۹	۴-۲-۲ اوصاف ناظر به شأن هدایتی قرآن کریم
۵۹	۴-۲-۲-۱ یادواره بودن قرآن
۶۱	۴-۲-۲-۲ قرآن برنامه زندگی
۶۲	۴-۲-۲-۳ شفا بخش بودن قرآن
۶۳	چکیده
۶۵	فصل پنجم: مقایسه سبک ادبی نهج البلاغه با قرآن (۱)
۶۵	۵-۱ درآمد
۶۷	۵-۲ انواع کلام و جایگاه آن در قرآن و نهج البلاغه
۶۹	۵-۲-۱ سجع در کلام، عیب یا حسن

۷۴	۵-۲-۱-۱ نمونه‌هایی از کاربرد سجع در قرآن کریم
۷۵	۵-۲-۱-۲ نمونه‌هایی از کاربرد سجع در نهج البلاغه
۷۹	۵-۲-۱-۳ انواع سجع
۹۳	چکیده
۹۵	فصل ششم: مقایسه سبک ادبی نهج البلاغه با قرآن (۲)
۹۵	۶-۱ درآمد
۹۶	۶-۲ ایجاز و انواع آن
۹۷	۶-۲-۱ ایجاز به قصر
۱۰۲	۶-۲-۲ ایجاز به حذف
۱۰۴	۶-۲-۲-۱ اقسام محذوف
۱۰۸	۶-۳ اطناب
۱۱۰	۶-۳-۱ اطراف در نهج البلاغه و رابطه آن با بلاغت
۱۱۲	۶-۳-۲ موارد اطناب در نهج البلاغه
۱۱۲	۶-۳-۲-۱ توضیح بعد از اتمام
۱۱۳	۶-۳-۲-۲ ذکر خاص بعد از عام
۱۱۴	۶-۳-۲-۳ ذکر عام بعد از خاص
۱۱۵	۶-۳-۲-۴ تکرار
۱۱۸	۶-۳-۲-۵ اعتراض
۱۲۰	۶-۳-۲-۶ تذیل
۱۲۱	۶-۳-۲-۷ توشیح
۱۲۳	۶-۳-۲-۸ ایغال
۱۲۴	۶-۳-۲-۹ احتراش
۱۲۷	۶-۴ مساوات
۱۲۸	۶-۵ صفة التقسیم
۱۳۳	چکیده
۱۳۵	فصل هفتم: مقایسه سبک ادبی نهج البلاغه با قرآن (۳)
۱۳۵	۷-۱ درآمد
۱۳۶	۷-۲ تشبیه
۱۳۸	۷-۲-۱ ارکان تشبیه

۱۳۹	۷-۲-۲ تقسیمات تشبیه
۱۴۰	۷-۲-۲-۱ تقسیم تشبیه به اعتبار طرفین
۱۴۵	۷-۲-۲-۲ تقسیم تشبیه به اعتبار ادات تشبیه
۱۴۸	۷-۳ مجاز
۱۴۹	۷-۳-۱ انواع مجاز
۱۴۹	۷-۳-۱-۱ نمونه‌هایی از کاربرد انواع مجاز در قرآن و نهج البلاغه
۱۵۱	۷-۴ استعاره
۱۵۲	۷-۴-۱ ارکان و انواع استعاره
۱۵۳	۷-۴-۱-۱ نمونه‌هایی از کاربرد استعاره در قرآن کریم
۱۵۵	۷-۴-۲ نمونه‌هایی از کاربرد استعاره در نهج البلاغه
۱۶۰	۷-۵ کنایه
۱۶۲	۷-۵-۱ مآلوت کنایه با استعاره
۱۶۲	۷-۵-۲ کنایه در قرآن
۱۶۳	۷-۵-۳ کنایه در نهج البلاغه
۱۶۵	چکیده
۱۶۷	فصل هشتم: مقایسه سبک ادبی نهج البلاغه با قرآن (۴): محسنات لفظی و معنوی
۱۶۷	۸-۱ درآمد
۱۶۸	۸-۲ محسنات معنوی
۱۶۹	۸-۲-۱ طباق
۱۶۹	۸-۲-۱-۱ نمونه‌هایی از کاربرد طباق در قرآن و نهج البلاغه
۱۷۳	۸-۲-۲ مقابله
۱۷۴	۸-۲-۳ التفات
۱۷۸	۸-۲-۴ تورية
۱۷۹	۸-۲-۴-۱ نمونه‌هایی از تورية در قرآن کریم
۱۸۰	۸-۲-۴-۲ نمونه‌هایی از تورية در نهج البلاغه
۱۸۱	۸-۲-۵ مشاکله
۱۸۳	۸-۲-۶ مراعات النظير
۱۸۴	۸-۲-۷ تشخیص
۱۸۵	۸-۳ محسنات لفظی
۱۸۶	۸-۳-۱ جناس
۱۸۸	چکیده

۱۹۰	فصل نهم: کاربرد آیات قرآن در نهج البلاغه
۱۹۰	۹-۱ درآمد
۱۹۱	۹-۲ استشهادات قرآنی در نهج البلاغه
۱۹۴	۹-۳ صنعت تضمین در نهج البلاغه
۱۹۶	۹-۳-۱ نمونه‌هایی از تضمین‌های قرآنی نهج البلاغه
۱۹۸	۹-۴ صنعت اقتباس در نهج البلاغه
۲۰۱	۹-۴-۱ نمونه‌ای از اقتباس‌های قرآنی نهج البلاغه
۲۰۳	۹-۵ صنعت تلمیح در نهج البلاغه
۲۱۱	۹-۶ تلمیح، اقتباس، تلمیح و تضمین
۲۱۳	پایان

۲۱۴	فصل دهم: علوم قرآنی در نهج البلاغه (۱)
۲۱۴	۱۰-۱ درآمد
۲۱۵	۱۰-۲ کلامی در باب علوم قرآنی
۲۱۵	۱۰-۳ امام علی (ع) پیدایش علوم قرآنی
۲۱۷	۱۰-۴ رساله منسوب به امام علی (ع) در باب علوم قرآنی
۲۱۸	۱۰-۵ نهج البلاغه و علوم قرآنی
۲۲۰	۱۰-۵-۱ قصص و امثال قرآن
۲۲۱	۱۰-۵-۲ ناسخ و منسوخ
۲۲۷	۱۰-۵-۳ محکم و متشابه
۲۳۰	۱۰-۵-۴ مجمل و مبین
۲۳۱	۱۰-۵-۵ عام و خاص
۲۳۴	۱۰-۵-۶ مطلق و مقید
۲۳۵	۱۰-۵-۷ احکام القرآن
۲۳۶	۱۰-۵-۸ تنزیل و تأویل
۲۳۹	۱۰-۵-۹ تفسیر
۲۴۰	چکیده

۲۴۱	فصل یازدهم: علوم قرآنی در نهج البلاغه (۲): تفسیر آیات قرآن کریم در نهج البلاغه
۲۴۱	۱۱-۱ درآمد
۲۴۲	۱۱-۲ اصول تفسیر قرآن در نهج البلاغه

۲۴۳	۱۱-۲-۱ اصل جامعیت قرآن
۲۴۴	۱۱-۲-۲ اصل اختلاف‌ناپذیری قرآن
۲۴۴	۱۱-۲-۳ اصل تدبر در آیات و پرهیز از تفسیر به رأی
۲۴۵	۱۱-۲-۴ اصل استنطاق قرآن
۲۴۶	۱۱-۳ روش‌های تفسیر قرآن در نهج‌البلاغه
۲۴۷	۱۱-۳-۱ تفسیر قرآن با استفاده از دیگر آیات (تفسیر قرآن با قرآن)
۲۴۸	۱۱-۳-۱-۱ تفسیر معنای قرض دادن به خداوند
۲۴۹	۱۱-۳-۲ تفسیر قرآن با تکیه بر سنت نبوی
۲۴۹	۱۱-۳-۲-۱ تفسیر معنای فتنه
۲۵۱	۱۱-۳ تفسیر قرآن بر پایه آگاهی از شرایط فرهنگی اجتماعی عصر نزول
۲۵۲	۱۱-۳-۱ تفسیر «الْهَآكُمُ الْكَاكِرُ - حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ»
۲۵۳	۱۱-۳-۲ تفسیر معنای جاهلیت
۲۵۵	۱۱-۳-۴ تفسیر قرآن بر پایه تبیین مفردات
۲۵۵	۱۱-۳-۴-۱ تفسیر معنای «أَحَد»
۲۵۸	۱۱-۳-۴-۲ تفسیر معنای عدل احسان
۲۵۸	۱۱-۳-۴-۳ تفسیر معنای حاکم طاهر
۲۵۹	۱۱-۳-۵ تفسیر قرآن بر پایه اطلاعات اشیخی
۲۶۰	۱۱-۳-۵-۱ سرگذشت آدم (ع)
۲۶۰	۱۱-۳-۵-۲ سرگذشت حضرت موسی (ع)
۲۶۳	۱۱-۳-۶ تفسیر قرآن با بیان خود
۲۶۳	۱۱-۳-۶-۱ تفسیر معنای زهد
۲۶۳	۱۱-۳-۶-۲ تفسیر معنای ظلم
۲۶۵	۱۱-۳-۶-۳ تفسیر معنای امان
۲۶۵	۱۱-۳-۶-۴ تفسیر معنای اسوه
۲۶۷	۱۱-۳-۶-۵ تفسیر معنای راسخان در علم
۲۶۸	چکیده

۲۷۰	فصل دوازدهم: معارف قرآنی در نهج‌البلاغه (۱): توحید و خداشناسی
۲۷۰	۱۲-۱ درآمد
۲۷۲	۱۲-۲ گونه‌های خداشناسی در قرآن و نهج‌البلاغه
۲۷۲	۱۲-۲-۱ خداشناسی عقلی در قرآن و نهج‌البلاغه

۲۷۳	۱-۲-۱۲ برهان تمناع
۲۷۵	۲-۲-۱۲ خداشناسی تجربی (آیه‌ای) در قرآن و نهج البلاغه
۲۷۹	۱-۲-۲-۱۲ آفرینش آسمان‌ها و زمین
۲۸۰	۲-۲-۲-۱۲ آفرینش انسان
۲۸۱	۳-۲-۲-۱۲ شب و روز
۲۸۲	۴-۲-۲-۱۲ رعد و برق
۲۸۳	۳-۲-۱۲ بررسی برخی صفات الهی در قرآن و نهج البلاغه
۲۸۴	۱-۲-۳-۱۲ بی‌همتایی و بی‌شریک بودن خداوند
۲۸۴	۲-۲-۳-۱۲ ازلیت و ابدیت
۲۸۶	۲-۲-۳-۱۲ علم خداوند
۲۸۷	۱-۲-۳-۱۲ قدرت و قهاریت خداوند
۲۸۸	چکیده

۲۹۰	فصل سیزدهم: معارف قرآنی در نهج البلاغه (۲): نبوت
۲۹۰	۱-۱۳ درآمد
۲۹۱	۲-۱۳ فلسفه بعثت انبیا
۲۹۱	۱-۲-۱۳ دعوت به توحید و یکتاپرستی
۲۹۲	۲-۲-۱۳ اقامه قسط و عدل
۲۹۳	۳-۲-۱۳ اتمام حجت بر بندگان
۲۹۵	۳-۱۳ ویژگی‌های انبیا
۲۹۶	۴-۱۳ بعثت پیامبر اسلام، پایانی بر دوره فترت
۲۹۷	۵-۱۳ جاهلیت عصر بعثت
۲۹۹	۶-۱۳ برخی از ویژگی‌های پیامبر اسلام
۲۹۹	۱-۶-۱۳ انذار و تبشیر مأموریت مهم رسول خدا (ص)
۳۰۱	۲-۶-۱۳ استقامت در دعوت
۳۰۱	۳-۶-۱۳ نرم‌خویی و دلسوزی برای مردم
۳۰۲	چکیده

۳۰۳	فصل چهاردهم: معارف قرآنی در نهج البلاغه (۳): اهل بیت (ع) در قرآن و نهج البلاغه
۳۰۳	۱-۱۴ درآمد
۳۰۴	۲-۱۴ معنای لغوی و اصطلاحی اهل بیت

۳۰۵	۱۴-۳ جایگاه اهل بیت (علیهم السلام) در قرآن
۳۰۶	۱۴-۳-۱ آیه تطهیر
۳۰۷	۱۴-۳-۲ آیه مودت
۳۰۷	۱۴-۳-۳ آیه خمس
۳۰۷	۱۴-۳-۴ آیه مباحله
۳۱۰	۱۴-۳-۵ اهل بیت علیهم السلام، راسخان در علم
۳۱۱	۱۴-۳-۶ اهل بیت علیهم السلام، مصادیق آیه ولایت
۳۱۱	۱۴-۳-۶-۱ ولایت اهل بیت علیهم السلام و آیه تبلیغ
۳۱۲	۱۴-۳-۶-۲ اهل بیت علیهم السلام، مصادیق آیه اولی الامر
۳۱۲	۱۴-۳-۶-۳ جایگاه اهل بیت (علیهم السلام) در نهج البلاغه
۳۱۳	۱۴-۴-۱ قاسم اید، ی اهل بیت علیهم السلام با دیگران
۳۱۴	۱۴-۴-۲ اهل بیت علیهم السلام، گنجینه اسرار الهی، باب دانش و حقیقت دین
۳۱۵	۱۴-۴-۳ تمسک به اهل بیت علیهم السلام، شرط هدایت
۳۱۸	۱۴-۴-۴ امامت قائم مختص به اهل بیت علیهم السلام
۳۱۸	۱۴-۴-۵ اهل بیت علیهم السلام، مایه حیات علم
۳۱۹	۱۴-۴-۶ اهل بیت علیهم السلام، سرور دین
۳۲۱	۱۴-۴-۷ اهل بیت علیهم السلام، در بیت نبوت
۳۲۲	چکیده
۳۲۳	منابع
۳۴۰	نمایه آیات
۳۵۳	نمایه روایات (غیر از نهج البلاغه)
۳۵۸	نمایه موضوعی

پیشگفتار

از گرانبهاترین سرمایه‌های معنوی که خدای مَنان برای هدایت انسان در اختیار او قرار داده است، احادیث و روایات پیامبر (ص) و جانشینان اوست و *نهج البلاغه*، کتابی جامع که بده‌های بلاغی شامل خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های علی (ع) گرچه با انگیزه تألیف یک کتاب حدیثی تهیه نشده است، اما در زمره احادیث و متون روایی به شمار می‌آید. *نهج البلاغه* از دو منظر سبک و اسلوب و نیز معنا و محتوا، اشتراکات زیادی با قرآن دارد. این اشتراکات خود از مبانی چندی ناشی می‌گردد که دریافت معارف قرآن علمی (ع) از رسول خدا (ص) و علم الهی وی به ظاهر و باطن قرآن، از جمله آن مبانی است.

از جهت سبک و اسلوب نیز عناصر بیانی متعددی مانند سب و تقسیم، سجع و فاصله، و نیز عناصر بدیعی مانند انواع تشبیه و استعاره، جناس، التفات و غیره، و از جهت معنوی اشتراکات دو کتاب در موارد بسیار، از جمله معارف اعتقادی و اخلاقی قابل ملاحظه است. همچنین همسویی مباحث معنوی *نهج البلاغه* با قرآن به گونه‌ای است که *نهج البلاغه* به مثابه تفسیری برای قرآن، به شمار می‌رود. در حقیقت ارتباط *نهج البلاغه* و قرآن از دو جهت قابل بررسی است که عبارت‌اند از: «سبک و اسلوب» و «معنا و محتوا». هر یک از جهات نامبرده خود دارای مختلفی دارد که به صورت مجزاً قابلیت بررسی و استخراج مثال دارد.

از سوی دیگر چنان‌که اشاره شد *نهج البلاغه* و قرآن به‌عنوان دو مجموعه شاخص بلاغی، مشترکات زیادی دارند و طبعاً در مقام بررسی ارتباط عناصر بلاغی دو کتاب، *نهج البلاغه* متأثر از قرآن خواهد بود. برای درک این اثرپذیری، شناخت ویژگی‌های بلاغی قرآن امری ضروری است و پس از این شناخت، مقایسه سبک

نهج البلاغه با قرآن تحقق می‌یابد؛ اما برخی از ویژگی‌های سبک ادبی قرآن که بلاغت آن را هم ظاهر می‌کند، عبارت است از:

- اسلوب خاص قرآن که مابین نظم و نثر است؛
- وجود سجع و فاصله آیات خصوصاً در قصار سور؛
- اقسام ایجاز از حیث ایجاز به قصر و ایجاز به حذف؛
- ابتدای قرآن در طرح مباحث بر تقسیمات منطقی و عددی؛
- وجود آرایه‌های بیانی شامل تشبیه، استعاره، کنایات و غیره؛
- وجود محسنات لفظی از جمله جناس، ترصیع و جز آن؛
- وجود محسنات معنوی از جمله طباق، مقابله، التفات و جز آن؛
- اقسام سبکی بیانی مانند امثال، قصص، اقسام، جدل‌ها و جز آن.

این‌ها و موارد دیگری که در کتاب‌های اعجاز قرآن، عالمان مسلمان درباره آن بحث کرده‌اند، بعضی از سبک ادبی قرآن را به نمایش می‌گذارد. به همین ترتیب می‌توان گفت نهج البلاغه نیز از لحاظ کاربرد صنایع بیانی، مانند اقسام تشبیهات و استعارات و کنایات، و عناصر بدیعی، ترصیع، سجع، طباق، و مقابله شباهت تام و تمام با آیات قرآن دارد. با چنین انتهی از بلاغت‌شناسی قرآن، بررسی نهج البلاغه نشان‌دهنده وجود اکثر عناصر ادبی قرآن در نهج البلاغه خواهد بود. قابل ذکر است که پی‌جویی از عناصر بلاغی نهج البلاغه کار دشواری نیست و در این خصوص پژوهش‌های متعددی هم وجود دارد (از جمله کتاب خاقانی، جلوه‌های بلاغت در نهج البلاغه؛ فائز و همکاران، علوم بلاغت در نهج البلاغه؛ معارف، جلوه‌های بلاغت علوی در شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید). در این کتاب نیز تنها جلوه‌های محدودی از عناصر بلاغی نهج البلاغه در سه سطح «معانی»، «بیان» و «بدیع» ارائه شده است. وجه دیگر از رابطه نهج البلاغه و قرآن، اشتراک هر دو کتاب در مباحث محتوایی در حوزه معارف دینی و به عبارت بهتر اثرپذیری محتوایی نهج البلاغه از قرآن در این مباحث است. قرآن راهنمای هدایت انسان به مقاصد قرب و کمال است^۱. و لذا جامع معارف اعتقادی، اخلاقی و نیز اصول مورد نیاز انسان

جهت سامان بخشی به حیات فردی و اجتماعی است. نهج البلاغه نیز حاوی رهنمودهای اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی امام علی (ع) خطاب به جامعه انسانی و نوع بشریت است. مباحث وارده در نهج البلاغه بنا بر نوع انتخاب خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها به اختصار و تفصیل بیان شده است و در نسبت‌سنجی آن با قرآن، می‌توان آن را به مثابه تفسیر و تبیینی برای مباحث قرآن دانست. البته نه تفسیر به شکل معمولی و متعارف آن، هر چند که در نهج البلاغه شواهد محدودی از تفسیر آیات قرآن به معنای متعارف آن نیز وجود دارد.^۱ به منظور مقایسه بهتر دو کتاب نهج البلاغه و قرآن از نظر مباحث محتوایی، پی‌بردن به جایگاه قرآن در نهج البلاغه امری ضروری است و در این خصوص باید گفت که قرآن به دو شکل مستقیم و غیر مستقیم در نهج البلاغه کاربر یافته است. همچنین به عنوان نمونه‌ای از مقایسه معارف قرآن و نهج البلاغه می‌توان از مباحث خداشناسی و «پیامبرشناسی» در دو کتاب یاد کرد که برخی از محققان این دو مجموعه را عرصه پژوهش قرار داده‌اند.^۲

غیر از موارد یاد شده، موضوعات متعدد دیگر از جمله امامت، جایگاه اهل بیت علیهم السلام در قرآن، ابعاد شخصیت پیامبر اسلام، سیمای برخی از پیامبران، معاد و روز بازپسین، شخصیت انسان، فضایل و رذایل اخلاقی، دنیا و ارزش آن، تقوا و خودسازی، زهد و بی‌اعتنایی به دنیا، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر و جز آن‌ها در نهج البلاغه وارد شده که مقایسه این مباحث با آموزه‌های قرآن نشان‌دهنده همسویی کامل دو کتاب است.

نکته دیگر در بیان وجوه ارتباط نهج البلاغه با قرآن، مباحث مرتبط با علوم قرآنی و جایگاه قرآن در نهج البلاغه است. قرآن‌شناسی در نهج البلاغه جایگاه بلند و ارجمندی دارد و علی (ع) در خطب بسیاری درباره اوصاف قرآن و نقش آن در هدایت انسان و جامعه سخن رانده است و در واقع سراسر نهج البلاغه شاهدهی بر شناخت جایگاه قرآن در بیانات علی (ع) است.

۱. از جمله نک: نهج البلاغه، خطبه ۲۰۱ و حکمت ۹۹.

۲. از جمله نک: صافی گلپایگانی، الهیات در نهج البلاغه و شوشتری، بهج الصباغة فی شرح نهج البلاغه، ج ۳ با عنوان نبوت خاصه در نهج البلاغه.

از آنجا که قرآن پایه گذار علوم قرآنی در اندیشه دانشمندان اسلامی است، علاوه بر بحث اعجاز قرآن، مباحث دیگری از علوم قرآنی مانند تحریف ناپذیری قرآن،^۱ تقسیمات آیات به ناسخ و منسوخ^۲ و محکم و متشابه،^۳ بحث از نزول دفعی و تدریجی^۴ از تصریحات کتاب الهی است، ضمن آنکه سایر مباحث علوم قرآنی با تحلیل متن و محتوای قرآن قابل استخراج است. همچنین شایان ذکر است که آیات قرآن از طریق کاربرد استشهادی، تفسیمی و اشاره‌ای در نهج البلاغه به کار رفته است و در نتیجه معارف اعتقادی، اخلاقی، سیاسی و غیره نهج البلاغه، وحدت موضوعی تام و تمامی با مباحث محتوایی قرآن دارد. با این هم‌سویی، اصالت نهج البلاغه مبرهن شده است و نهج البلاغه را در حد تفسیری برای قرآن قرار می‌دهد.

اما کتابی که از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد، در راستای معرفی اهم جنبه‌های رابطه قرآن و نهج البلاغه است که به منظور تهیه متن آموزشی درسی با همین نام تألیف گشته است و هدف از تدوین آن تقویت توان علمی دانشجویان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در زمینه نهج البلاغه است. این کتاب حاوی اطلاعات جدیدی در شناخت هر یک از ارتباط نهج البلاغه با قرآن است که آن را از دیگر آثار مشابه موجود که قدیم‌ترین آن‌ها کتاب مرحوم سید جواد مصطفوی با نام رابطه قرآن و نهج البلاغه است، متمایز می‌سازد.

در نگارش این کتاب تلاش به عمل آمده تا مطالب آن حتی الامکان با سرفصل‌های مصوب همین درس، در مقطع کارشناسی پس از رشته‌های علوم حدیث، گرایش نهج البلاغه و نیز رشته معارف نهج البلاغه هماهنگ باشد، هر چند به دلیل گستردگی مطالب و ضرورت تجزیه و تحلیل آن‌ها، مطالب طرح شده در این کتاب بسیار فراتر از عناوین مصوب است و از این‌رو اساتید محترم و مدرسان گرامی می‌توانند با صلاح‌دید خود، مباحثی از این کتاب را برای تدریس درس مذکور در

۱. الحجر / ۹؛ فصلت / ۴۲.

۲. البقره / ۱۰۶.

۳. آل عمران / ۷.

۴. قدر / ۱؛ الفرقان / ۳۲.

نظر گیرند. کتاب حاضر از یک بخش مقدماتی با عنوان مبانی رابطه نهج البلاغه با قرآن تشکیل شده است و علاوه بر آن طی سیزده فصل دیگر، مباحث این موضوع در قالب دو مبحث ارتباط ساختاری و محتوایی دنبال شده است. از ویژگی های این کتاب در مقایسه با کتاب های هم نام، تنوع مثال ها و نمونه های ذکر شده در آن و نیز استفاده از منابع و مآخذ دست اول و معتبر در گستره ای وسیع است و در تقسیم بندی مطالب آن همواره بعد آموزشی آن مدنظر بوده است.

کتاب حاضر دربردارنده چهارده فصل است و گزارش اجمالی فصول آن به قرار زیر است:

فصل اول، با عنوان «مبانی ارتباط نهج البلاغه با قرآن»، به معرفی مبانی عام و خاص ارتباط این دو کتاب اختصاص دارد.

فصل دوم، با عنوان «ارتباط قرآن و اهل بیت»، به بررسی «حدیث ثقلین»، مهم ترین اصل روشنگر این جایگاه می پردازد.

فصل سوم، با عنوان «علم اهل بیت علیهم السلام»، به بررسی علم اهل بیت علیهم السلام و ریشه های آن می پردازد.

در فصل چهارم، با عنوان «جایگاه قرآن در نهج البلاغه»، اوصاف کلی و عمومی و نیز برخی از اوصاف اختصاصی قرآن در بیان امام علی (ع) مورد اشاره قرار گرفته است.

در فصل های پنجم تا هشتم، با عنوان «مقایسه سبک بیان نهج البلاغه با قرآن»، ارتباط این دو کتاب از حیث بلاغت و علوم بلاغی مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل نهم، با عنوان «کاربرد آیات قرآن در نهج البلاغه»، انواع استشادات قرآنی نهج البلاغه به همراه تضمین ها و تلمیح ها و اقتباس های قرآنی در این کتاب مورد تحقیق قرار گرفته است.

دو فصل دهم و یازدهم، به معرفی علوم قرآنی در نهج البلاغه همراه با نمونه هایی از آن اختصاص دارد و به طور خاص، در فصل یازدهم مبانی و روش های تفسیری امام علی (ع) در نهج البلاغه مورد اشاره قرار گرفته است.

در فصل‌های دوازدهم و سیزدهم و چهاردهم نیز مباحثی از ارتباط محتوایی نهج البلاغه و قرآن در موضوعات توحید، نبوت و اهل بیت علیهم السلام مطرح شده است.

شایان ذکر است که از نظر روشی ارجاعات کتاب بر پایه مؤلفان است و علی‌القاعده در استفاده از نهج البلاغه، استاد علمی به سید رضی خواهد بود جز آنکه ارجاعات به نهج البلاغه به منظور اختصار با ذکر نام کتاب انجام شده است. نکته دیگر آنکه در ترجمه عبارات نهج البلاغه در سراسر اثر، مبنا با اندکی تصرف، ذکر ترجمه استاد مهلبان بوده است و از این نظر ذکر مترجم ضرورتی ندارد، اما در برخی موارد که به استفاده از ترجمه سایر مترجمان نیاز بوده، نام آن‌ها در پاورقی آمده است. چاپ اول این کتاب را در سال ۱۳۹۳ بنیاد نهج البلاغه منتشر کرد. در چاپ حاضر به لحاظ کمی و کیفی تغییرات و افزودن‌هایی در کل کتاب اعمال و در حقیقت ویرایش جدیدی ارائه و نمایه نیز به آن افزوده شده است.

در پایان وظیفه خود می‌دانیم از همکاری صمیمانه مسئولان بنیاد محترم نهج البلاغه خصوصاً آیت الله دین‌پرور و نیز مسئولان محترم سازمان «سمت» به خصوص جناب آقای دکتر احمد احمدی که با تذکرات عالمانه خود در بهبود کیفی اثر حاضر نقش داشته‌اند و علاوه بر آن نسبت به چاپ و انتشار آن از هیچ تلاشی دریغ نورزیدند، همچنین از آقای حمید سلیم‌گلدی که مسئولیت استخراج نمایه‌ها را بر عهده داشتند تشکر و قدردانی کنیم و از خوانندگان گرامی و فرهیخته دعوت می‌کنیم که مؤلفان را از تذکرات مفید و سازنده خود محروم نزنند.

و من الله التوفیق

مجید معارف - حامد شریعتی نیاسر